

'אחד אומר בשנים בחדש ואחד אומר בשלשה עדותן קיימת' – מפני ששניהם אומרים אותו יום בשבוע (עפ"י תוס'; רמב"ם עדות ב,ד). ויש סוברים שאפילו לא שאלו אותם על היום בשבוע – עדותם קיימת מפני שהרבה טועים בעיבורו של חדש (ע' רבנו יונה סנהדרין מא: בשם 'ש אומרים' שאם כיוונו היום בשבוע, אפילו אחד אומר בשלשה בחדש ואחד בחמשה עדותם קיימת. וכ"מ לכאורה בשו"ת הרא"ש מה, כה שמדובר כאן כשלא ציינו את היום בשבוע. וצ"ע).

'אחד אומר בשתי שעות ואחד אומר בשלש שעות – עדותן קיימת'. בזמננו שידיעת השעות אצל בני אדם לפי השעון היא ולא לפי מצב השמש ברקיע, נראה שאחד אומר בשתי שעות ואחד אומר בשלש – עדותם בטלה (תפארת ישראל).
צ"ע בזמננו, כיצד חוקרים השעה בלילה. ומצד הסברא נראה לכאורה שלא יצטרכו לנקוב שעות אלא אומרים תחילת הלילה, המשכו או סופו, והכל לפי הערכה.

דף יב

'ואי אמרת טעי איניש כולי האי, חקירות דאיזו שעה נמי עדות שאי אתה יכול להזימה היא דאמרי מטעי קטעינין?' בתוס' רבנו פרץ מבואר שהשאלה מוסבת על משנת 'אחד אומר אומר בשתי שעות ואחד אומר בשלש שעות', אבל לא על מקרה רגיל כששני העדים השוו דבריהם לשעה אחת, כי באופן זה אין לתלות ששניהם טעו ואפשר להזימם כשאומרים עמנו הייתם באותה שעה שאמרתם.
וכן הוא בתוס' רא"ש. הובא ברדב"ז (ח"ד כג). וכן כתב מהרלב"ח (קלח). וכתב לשמוע כן מדברי הרמב"ם. ואולם מדברי התוס' כאן אין הוכחה לכך, שיש לפרש מה שכתבו שאין תולים ששניהם טועים היינו בטעות הפכית, שזה אחר וזה הקדים (עפ"י שו"ת אחיעזר ח"ג טו,א).

לכאורה נראה מפשטות דברי רש"י שהשאלה היא על כל אופן. וטעם הדבר כי אף שאין לנו להניח ששני העדים טועים, זה רק כשהנידון הוא בחקירת העדות היוצאת מפהם, אבל כשאנו דנים לקיים דין הזמה הרי כל אחד מהעדים הוא נידון לעצמו, האם הוא עד זומם ודינו במיתה אם לאו, וכיון שכן הלא כל עד כשלעצמו יכול לטעון שטעה ולהיפטר בכך. וכן מדויק מלשונו הזהב של רש"י שדקדק לכתוב בלשון יחיד, דהיינו כל עד הוא נידון בפני עצמו לענין דין הזמה.

(ע"ב) ... ויהבו ליה רבנן שעה אחת ללקוט בה עצים. איתיביה רבינא רבא, אמר רבי יהודה אימתי שלא בשעת ביעורו אבל בשעת ביעורו השבתתו בכל דבר. לפרש"י הקושיא היא מדוע נותנים לו שהות ללקט עצים, הלא יכול לדחות הביעור לאחר שש ולא יצטרך עצים לשרפו. ומשמע מזה שמותר לו מן התורה לעשות כן, ואינו צריך להשבית קודם שתגיע שעה שביעית. וכשאמרה תורה תשביתו מחצות היום, היינו שאז צריך להשבית, ולא שאז כבר יהא החמץ מושבת. ואמנם אין הנחה זו מוסכמת אצל הראשונים. [עתוס' ד"ה ניכול. ואכן הר"ן בחדושי הקשה על רש"י הלא צריך לשרוף מקודם, עד שלא תגיע שעת האיסור]. ע"ע בענין זה במובא לעיל ד. על שאלת הגמרא 'ונבדוק בשית'.

בעצם סברת רש"י, שקודם שנאסר מצוותו בשריפה ולאחר מכן בכל דבר – יש מי שכתב שלרבי יהודה מצות תשביתו קיימת רק קודם זמן האיסור, אבל לאחר מכן חובת הביעור אינו משום מצוה זו אלא כדי להינצל מאיסור (עפ"י הדין הגרז"ר בנגיס ח"ב מה,ז. וצ"ע אם כן מה מקשה הגמרא שלא ליתן זמן לליקוט עצים הלא יכול

להמתין עד שעה שביעית – הרי נמצא מבטל מצוותו אם ימתין). או בדרך זו: לאחר שהגיע שעת האיסור, והרי הוא מוזהר כל רגע בהשתיית החמץ ב'לא יראה' (כן משמע מרש"י בכמה מקומות), שוב אין ללמוד מנותר להצריך שריפה דוקא, ששונה חמץ מנותר בכך שעובר עליו בכל רגע ואין להגביל את אופן ביעורו לצורה מסוימת (עפ"י פרי החג א; שבט הלוי ח"ח קח).

יש מי שכתב שתשבייתו מתפרש בשתי פנים, על דרך הפשט הגלוי ועל דרך הדרש; לפי פשט הכתוב, המצוה היא שיהא החמץ מושבת מן הבתים, בכל דרך שהיא (כמו שפירש האבן-עזרא), והרי לפי הפשט אין מדובר על חצות יום י"ד, ד'ביום הראשון' כתיב. ואולם כפי דרשת חז"ל מתפרש הכתוב על יום י"ד, וכלפי זה דרשו מנותר להצריך שריפה דוקא. נמצא אם כן שחובת תשבייתו שקודם זמן האיסור היא בשריפה בלבד ואילו חובת תשבייתו שעל פי פשט המקרא, היא בכל דבר, וזו לא נאמרה אלא לאחר שחל האיסור (עפ"י בית ישי ב'קובץ על יד' עמ' תצה. והביא דוגמא לצורת פירוש זו, מדברי הרמב"ם והרמב"ן בספר המצוות ל"ת קסג).

ע"ע אבי עזרי (רביעאה) חמץ ג, יא; בית ישי כב.

– נתנו חכמים לליקוט שעה אחת, הגם שיש אדם הלוקט ברבע שעה ויש שצריך יותר משעה – תפסו חכמים שיעור שעה מפני שהיא חלק מבורר ומסוים ביום (עפ"י תרומת הדשן קסו. וע"ע במובא לעיל ד. על 'ונבדוק בשית').

'חמישית מאכל תלמידי חכמים ששית מאכל כל אדם'. במסכת שבת הגרסה הפוכה, 'חמישית מאכל כל אדם ששית מאכל ת"ח'. והיא גרסה מכוונת יותר (רש"ש).

שעות אלו נמנות משעה שקם ממטתו ולא מתחילת היום, אלא שבימיהם זמן קימה לרוב בני אדם היה בעלות השחר לכך חישובו בגמרא השעות מתחילת היום (עפ"י מגן אברהם קנז).

וכן משמע קצת מתוס' להלן קז: (ד"ה שהיה). וכן הורה למעשה בשו"ת רבי יעקב חיים [בנו של הגאון רבי יוסף חיים בעל הבא"ח] – נדפס בסו"ס ידי חיים עמ' 240.

'מכאן ואילך כזורק אבן לחמת. אמר אביי: לא אמרן אלא דלא טעים מידי בצפרא אבל טעים מידי בצפרא לית לן בה'. ומכל מקום נכון לקבוע סעודה בששית גם אם טעים מידי בצפרא, שהרי דרכם היה לאכול פת שחרית מועטת [כמו שאמרו (בסוכה כו) 'כד טעם בר בי רב ועייל לכלה'], ואף על פי כן אמרו כאן בסתם שזמן סעודת תלמידי חכמים עד חצות (עפ"י משנה ברורה קנז סק"ה. וע' בפרישה חושן משפט סו"י ה).

*

'הנה המתבונן יראה כי במצרים נשתכח מהם גופי תורה, שהיו גוי מקרב גוי, 'הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז, וכן הפרו ברית מילה. אמנם הסייגים והגדרים שמרו ביתרון גדול כמו שאמר במכילתא שלא שינו שמם לא שינו לשונם, שלא גילו מסתורין יעוין שם. לא כן בגלות בבל, היו שומרים גופי תורה, אמנם הסייגים והגדרים עברו, שבניהם היו מדברים אשדודית ושינו שמם והתחתנו עם גויי הארצות, כמו שנאמר בעזרא.

ד. האוכל חמץ בשעה ששית – מכים אותו מכת מרדות (רמב"ם הל' חמץ טו"א). ומשמע שבשעה חמישית אינו לוקה, שלא החמירו בה כל כך. ובשעה ששית אפשר שלוקה מכת מרדות אף על הנאה בלא אכילה (עפ"י לחם משנה שם [וע' בהדושי מרן רי"ז הלוי שאיסור השעה ששית והשעה חמישית חלוקים ביסוד דינם, שזה משום 'חמץ' וזה גזרה בעלמא. וע"ע אמת ליעקב כח:]). ובהגהות המשל"מ הל' יסוה"ת ה, ח ד"ה וראיתי לה"ה צידד לענין הנאה).

ה. בירושלמי (א, ה) ישנן דעות אמוראים שהלכה כרבן גמליאל. ואולם הרמב"ם (חמץ א, ט) פסק כתלמודנו שהלכה כרבי יהודה, ואף תרומה ולחמי תודה ושאר חמץ של קדשים, לא אוכלים ולא שורפים עד שתגיע שעה ששית.

דפים יא – יב

כד. האם ובכמה אדם עשוי אדם לטעות בהערכת השעה, ומאי נפקא מינה?

נחלקו תנאים על טווח הזמן שאדם עשוי לטעות בו (בזמנם, שהערכת השעות היתה לפי מצב החמה ולא לפי שעות מדויק. תפארת ישראל). ונחלקו אמוראים בפירוש מחלוקת התנאים; – לשיטת אביי, בדברים המסורים לכל; לרבי מאיר חוששים לטעות של שעה, ולכן אסר רבי מאיר לאכול חמץ בשעה ששית של יום י"ד. ולרבי יהודה יש לחוש לטעות של שעותיים.

ובדברים המסורים לזריזים, כגון עדים המעידים עדות נפשות ונחקרים על השעה; לרבי מאיר אין אדם טועה כלל, ול'איכא דאמרי' – טעותו במשהו. [וכשאחד אומר בשתי שעות היה מעשה וחברו אומר בשלש שעות – עדותם קיימת, כי מניחים שזה נתכוין לסוף שעה שניה וזה לתחילת שעה שלישית. אבל שלש וחמש – עדותן בטלה]. ולדברי רבי יהודה אדם טועה בחצי שעה, ול'איכא דאמרי' – בשעה ומשהו [ולכן זה אומר בשלש וזה בחמש – עדותם קיימת, שיש להניח שזה נתכוין לסוף שלש וזה לתחילת חמש, והמעשה היה באמצע שעה רביעית, או ל'איכא דאמרי' בסוף שלש או בתחלת חמש].

לרבא, אף בעדות המסורה לזריזים, לרבי מאיר אדם טועה בשעותיים חסר משהו ולרבי יהודה בשלש שעות חסר משהו, ואין העדות בטלה אלא בהפרש זמן גדול מטווחים אלו. [לרבא, משום והצילו העדה יש לבית דין לתפוס את הפער הגדול האפשרי מדברי העדים, כגון כשזה אומר שתיים וזה שלש, היינו תחילת שתיים וסוף שלש, ואם כן כשאומר רבי מאיר שעדותן קיימת הרי שגם בפער כזה שהוא כשתי שעות, אדם טועה].

אבל זה אומר בשלש וזה בחמש – עדותם בטלה לר"מ, ואין אומרים מעשה היה ברביעית ושניהם טעו, כי אין לתלות הטעות בשניהם. וגם אין בודקים אותם שמא זה נתכוין לסוף שלש וזה לתחילת חמש – כי אין בודקים להחמיר ולקיים העדות (עפ"י תוס' ועוד. אכן אם אמר אחד בסוף שלש ואחד בתחילת חמש – נראה שעדותם קיימת).

וכן לענין הזמה, נותנים לעדים את מלוא טווח הטעות האפשרי, ואינם נחשבים זוממין עד שיעידו עליהם 'עמנו הייתם' במשך הזמן שהם מעידים עליו עם הטעות האפשרית; לרבי מאיר שעתיים פחות משהו מקודם לתחילת השעה שהעידו ושעתיים פחות משהו לאחר סוף השעה שהעידו. ולרבי יהודה, שעה נוספת מכאן ומכאן.

יש אומרים שזה דוקא כאשר כל עד נקב שעה אחרת, אבל הושוו שניהם לשעה אחת, אין לתלות שניהם טעו, ואפשר להזימם אם אומרים עמנו הייתם באותה שעה שאמרתם (תוס' רבנו פרץ. וכן כתבו כמה מהמפרשים בדעת הרמב"ם). ואולם מפשטות דברי רש"י נראה לכאורה שאינו סובר כן.

בין שעה חמשית ביום לשעה שביעית אין אדם טועה (אף בין סוף חמשית לתחילת שביעית. כ"מ בגמרא), שבזו חמה במזרח ובזו במערב. ואף על פי כן גזר רבי יהודה בחמץ שלא לאכול בשעה חמשית – אם משום שחמץ מסור לכל אדם ויש מי שיטעה (אביי), אם משום גזרת יום המעונן (כן הסיק רבא). אבל בין ששית לשביעית – עלול לטעות.

לענין עדים, לפי דברי התוס' אפשר שאף בין ששית לשביעית או בין חמשית לששית אין תולים בטעות (ע' מהרש"ל; שער המלך עדות א, ד).

וכן בין יום ללילה אין אדם טועה, ולא בין 'קודם הנץ החמה' / 'לבתוך' / 'לאחר הנץ' (וה"ה כשנחלקו העדים בשקיעת החמה – עדותם בטלה. עפ"י רמב"ם עדות ב, ה).

לענין חמץ הלכה כרבי יהודה, כאמור לעיל. ולענין עדות – רבנו חננאל פסק כרבי יהודה והרמב"ם (עדות ב, ה) פסק כרבי מאיר, שכן סתם משנה כמותו.

דף יב

כה. כיצד מבערים את החמץ?

רבי יהודה אומר: אין ביעור חמץ אלא שריפה. ודוקא שלא בשעת ביעורו, אבל בשעת ביעורו – השבתתו בכל דבר.

לפרש"י: בשעה ששית – בשריפה. לאחר מכן שכבר נאסר – בכל דבר. ולרבנו תם והרא"ש (בתשובה יד, ג) ועוד ראשונים – להפך, אין שריפה אלא לאחר שנאסר, דומיא ד'נותר'. ובתוס' רבנו פרץ מובא שגם קודם זמן האיסור, מצוה מדרבנן לשרוף, כפי ששנינו 'ושרפין בתחילת שש'. ויש מפרשים שקודם זמן האיסור צריך לחזור אחר עצים לשרוף אבל כשהגיע זמן האיסור אם אין לו עצים השבתתו בכל דבר ('יש מפרשים' במאירי).

ונראה שלדעת רש"י קודם שהגיעה שעת האיסור, כשם שמותר לו לאכול את החמץ כך מותר לו לזרותו ברוח או להטילו בים, אלא שאינו מקיים בכך מצות השבתה רק עשה מעשה שלא יעבור עליה. נמצאת מצות השריפה – רשות, שאם קיימה עשה מצוה ואם חיסרה לא עבר על המצוה (עפ"י חזון איש קכד, לדף כו:).

כתב הרא"ש (פ"ב ג): לפרש"י, דוקא בשעה ששית מצוותו בשרפה אבל קודם לכן – השבתתו בכל דבר. ולפי זה נראה שמצות שריפה לרבי יהודה אינה אלא מדרבנן, והצריכו שריפה בשעה שהחמץ אסור מדבריהם דהיינו בשעה הששית (עפ"י אבי עזרי (רביעאה) חמץ ג, יא). ויש אומרים שלרש"י השבתתו בשריפה אפילו זמן רב קודם הפסח (עפ"י טור או"ח תמה – וכפשוט דברי רש"י כו: שהיוצא בשיירה בתוך שלשים מצוותו בשריפה דוקא לרבי יהודה. וצ"ל שאף הרא"ש מודה ביוצא בשיירה. עפ"י קרבן נתנאל. ונקט שהוא מדרבנן, אבל מפשט דברי רש"י נראה שהוא דאורייתא).

חכמים אומרים: השבתת החמץ בכל דבר, כגון מפרר וזורר לרוח או מטיל לים (כדלהלן כא).

יש מהראשונים שפוסקים כחכמים (רמב"ם ג, יא; בעל העיטור, רבנו יונה, ר"ן ועוד). ויש פוסקים כרבי יהודה (טור תמה בשם רש"י, סמ"ג עשה לט, תוס' כו: ורא"ש פ"ב ג; שו"ת ר"ח או"ח כב – עפ"י סתם משנה בסוף תמורה). ויש אומרים שגם לחכמים מצוותו לכתחילה בשריפה, כמשמעות המשניות שנקטו שריפה (עפ"י בהגר"א סק"א) אלא שאין לחזור אחר עצים כשהגיע זמן האיסור אלא מאבדו מיד (עפ"י ירושלמי ב, א). וכן נוהגים לכתחלה – בשריפה. והמנהג לשרפו אפילו קודם זמנו, לחוש לדעת רש"י (עפ"י רמ"א ו"פ או"ח תמה, א).

ע"ע להלן כא כה.